

Ili kršćanstvo - ili zdvojni pesimizam.

I. STANJE SVIJETA.

Stari Homer kaže: Od svega, što živi te se miče na zemlji, čovjek je najjadnije biće. Je li to istina? Da vidimo!

Za ogromnu većinu ljudi život je teška borba za fizički opstanak. U znoju lica svoga mora čovjek jesti kruh svoj, pa uza sav napor ostaje obično neimućan, često siromašan. Pa ako i gdjekoji dođe do blagostanja, zla kob može i najboljemu za čas sve oteći. Dosta smo toga doživjeli u svjetskom ratu. Ali i dok bogataš ima svoje blago, dok pliva u novcu, što ima od toga? Je li zato sretan? Statistika nam kaže, da ima više samoubojica među bogatašima nego među siromasima. Bogatstvo ne čini čovjeka sretnim. Što je plemenitiji čovjek i dublji duh, to jasnije vidi, da sve ono, što svijet zove »srećom«, ne vrijedi mnogo. »Omnia vanitas«, sve je prazno. Vanjsko imanje ne stvara nutarnju sreću. Pa ipak, gotovo cijeli rod ljudski bori se za to imanje, i većinom moraju se ljudi boriti, prisiljeni su, inače ne mogu živjeti. Zar nije to velika nevolja, kad se čovjek mora iz petnih žila boriti za ono, što ga ipak ne može usrećiti?

Još je teža *moralna borba*. Tko se ne bori proti nutarnjem neprijatelju, proti strastima svojim, u toga će brzo veliki nered u duši. U vodi moraš ili plivati ili se utopiti. Tako moraš u moralnom životu ili boriti se ili moralno propasti. To kaže dapače i poganska literatura starih Grka i Rimljana. O tom je i svaki gimnazijalac, koji dođe do mature, svašta čitao u svojim klasičima. I lakoumni Horacije uči rimsku mladež, da se nitko ne smije predati manama svoje naravi, ako ne će da propadne. I premda je Horacije katkada »Epicuri de grege porcus«, »jedna svinja iz stada Epikurova«, kako sam kaže, ipak priznaje napokon, da je prvi uvjet pravoga zadovoljstva: »Nil conscire sibi, nulla pavescere culpa« (»ne biti ničega zla svijestan niti se plašiti zbog kakve krivnje«). Ali ako se i dobar, krepostan čovjek gotovo bez prestanka bori proti zlim sklonostima naravi svoje, nikada ne odgovara toj borbi u ovom životu trajna, odlučna pobjeda. Nikad čovjek ne smije položiti oružje i počivati u sigurnosti. Teško onomu, koji je otpasao mač, iznenada će ga oboriti stari neprijatelj. Dakle — tako bi se moglo činiti — borba radi borbe, jer borba bez konačne pobjede. Pa ipak je nužna ta borba.

Uzmi sada čovjeka, koji se je doista počteno borio u moralnom životu sve do zadnjeg daha. Što mu zato daje ovaj *naravni zemaljski život*. Zar ga nagraduje prema zaslugi? Isti Kant, jedan od glavnih čitelja modernog morala bez kršćanstva, priznaje — i to je jedna od malenog broja zdravih misli u njegovoj etici — da mora kriješt

konačno biti spojena sa potpunim zadovoljstvom, sa pravom srećom. To mora biti, kaže Kant, jer to je jedan od zahtjeva logičnog razuma. A hoće li ovo potpuno zadovoljstvo, ovo blaženstvo čovjeka, ma kako krepostan bio, naći u ovom naravnom zemaljskom životu? To bi samo onda bilo, kad bi čovjek doista našao sve ono, što ljudsko srce nužno već po svojoj naravi želi. A što je to? Aristotel i isto tako sv. Toma kaže: Prvo, što čovjek po svojoj naravi želi, jest, spoznati istinu, ne istine, nego istinu, svu istinu. To slijedi iz metafizičke bitnosti razumnog bića. Aristotel misli dapače, da je savršeno blaženstvo samo u savršenoj spoznaji sve istine, a za ovim blaženstvom čovjek nužno teži. No može li čovjek u ovom životu naći ovo blaženstvo? Povijest i svagdanje iskustvo nas uče, da bi upravo ludo bilo, nadati se tomu blaženstvu u ovom životu. I veliki učenjaci, koji nijesu bili napuhli ohološću, osjećali su, da je sve, što znaju, vrlo malo, ništa drugo nego jadni odlomci. Što je dublji duh, to ga više muči, da zna toliko na svijetu, što ne zna. Svuda ga okružuju zagonetke, koje mu nijedan od mudraca ovoga svijeta ne zna odgonenuti, a najmanje oni šarlatani, koji poput Haeckela na javnom trgu viču: »Čitajte moje knjige, pa ćete znati sve tajne svijeta«. Što su nam znanosti u tom pogledu dosada donijele? Jesu li nam doista otkrile tajne svijeta? Još uvijek »ostaje priroda na svijetlom danu tajinstvena, pa se ne da skinuti koprene«. Dapače poštenu učenjaci priznavaju, da se zagonetke prirode sa napretkom prirodni znanosti sve više množe. Zittel, jedan od prvaka modernih prirodoznanaca, priznaje: »Što dalje napreduju prirodne znanosti, to jasnije biva, da sveukupna sveta svega, što znamo, jest kao ništica prema onomu, što ne znamo«. Evo dakle u naše »doba znanosti« opet isto priznanje, koje je svijet prije dvije i pol tisuće godina čuo iz usta najvećega mudraca starine, Sokrata: »Sada, gdje sve znam, znam, da ništa ne znam«.

A za filozofiju, koja bi imala biti znanost svih znanosti, priznaju vodeći duhovi kao Brunettére i Paulsen, da je ona u naše vrijeme potpuno bankrotirala. To svjedoči već naslov raznih knjiga, koje su u zadnje vrijeme izašle, kao ona od glasovitog filozofa Joela, o uzrocima rasula moderne filozofije. Dakako to se nikako ne odnosi na pravu kršćansku filozofiju, koja je »philosophia perennis«, to jest u svojoj bitnosti uvijek ista, jer istina se ne mijenja, nego ostaje uvijek ista. Ali toliko slijedi iz onoga, što smo dosada kazali, da se čovjeku prirodna žeda za spoznajom ne će nikada ugasiti, ma kako duboko i ustrajno čovjek proučavao sve znanosti. Što je onda sa ljudima, koji se ne mogu baviti znanostima, a to je ogromna većina ljudi?

Dakle ovaj bitni dio sreće ljudske, koju čovjek od naravi neodoljivo želi, nikad se ne može potpuno postići u ovom životu.

Dalje ljudski duh traži ne samo istinu, nego i ljepotu. Kako daleko stiže povijest, uvijek nam svjedoči, da čovjek ima smisao za ljepotu.

I doista, finiji duh silno čezne za plemenitim uživanjem čiste ljepote u prirodi i u umjetnosti. No rijetko i u vrlo ograničenoj mjeri se ispu-
 njava ta čežnja. Mogao bi tko pomisliti: Nema mnogo ljudi, koje muči
 ta bol, možda neke iz »inteligencije«. No nije tako. No nije tako.
 Pravo veli Aenersperg, da je svaki čovjek više manje pjesnik, i u
 priprostom narodu se nalaze visoki darovi za pjesništvo, za glazbu,
 za slikarstvo, pa ipak su ti ljudi privezani svome prozaičnom poslu
 kao Pegaz plugu. Ljepotu narodnog pjesništva slave svi poznavao-
 ci književnosti. Kako je sv. Toma dokazao, da ima svako biće svoju
 ljepotu, tako ima i svaki čovjek smisao za ljepotu, no malo ima ljudi,
 kod kojih se može taj smisao pravo razviti.

Treba dakle priznati, da je život na ovom svijetu dosta sličan
 putovanju po pustinji, gdje su putnici žedni, a nema vode. Ni optimisti
 od Leibnitzova kova ne mogu tajiti, da ljudi obično, kad umru, nijesu
 ni u čednoj mjeri okusili ono, za čim ginu baš najplemenitiji duhovi.
 Dakako ne valja pustiti s uma, da sve ovo vrijedi samo za naravni
 život, jer još abstrahiramo sada od nadnaravne religije.

A ono, o čem smo dosada govorili, manji je dio ljudske mizerije,
 to je općenita nevolja ljudskoga života. Od te nijesu slobodni ni oni,
 kojima svijet zavidi, jer su »sretni«. To je ono, što kaže bezbožni
 Goete na koncu svojega dugoga života, nakon što je od mladosti
 pa sve do skrajne starosti uživao sve slasti i časti ovoga svijeta:
 on kaže: Čovjek je bez zadovoljstva svaki čas svojega života. Dapa-
 će, to je konac čitave njegove — danas proslavljene — životne filo-
 zofije u »Faustu« (»Er, unbefriedigt jeden Augenblick«). Što više,
 on veli u 83. godini svoga života: »U cijelom životu svome nijesam
 bio ni mjesec dana sretan, ja sam naučio zdvajati«. I to reče u ono
 vrijeme, kada je svijet s udivljenjem gledao na toga od čitave Evro-
 pe obožavanoga starca, kojega je i veliki Napoleon želio imati kod
 sebe. A Goethe je samo jedan tip, jedan primjer od velikog broja
 onih, koji nas uče svojim životom, da ni »sretnici« nijesu sretni.
 I za njih vrijedi riječ: »Povijest života jest povijest patnjā.

Kada to vrijedi za »sretnike«, što da kažemo o »nesretnicima«?

Lav je Tolstoj u svojoj naturalističkoj ili bolje bi se kazalo pesi-
 mističkoj periodi običavao opisivati ljudski život u najdubljem po-
 noru bijede, pa je tvrdio: takav je ljudski život uopće. Slično su ra-
 diji Zola, Ibsen, Gerhard Hauptmann i njihove škole. Hvala Bogu,
 to je pretjerano, kao što su pretjerane i one slike Rembrandta, koje
 prikazuju narod kao vojsku zdvojnih propalica. Ali istina je, da uvi-
 jek velik dio roda ljudskoga živi u bijedi, da bez prestanka teče
 crna bujica nevolje preko naše zemlje, pa bolest i glad i rat i osku-
 dica i nesreća svake vrste vladaju na ovome svijetu kao u svom
 dosuđenom carstvu, gdje suze teku dan i noć u rijekama, i nebrojene
 tisuće ljudi voljele bi danas umrijeti, nego sutra. Uvijek ostaje istina,
 što piše stari grčki nepoznati pjesnik u duhovitom i dubokom tonu

epitafiju, da je rod ljudski »polydakrytos«, »bogat suzama«.

Dakle: ako metnemo na tezulju sve, što je dobro i zlo na ovome svijetu, i ako za sada još ispustimo iz našega računa vjeru, religiju, — koja je onda bilanca toga računa? Treba priznati: nije vešeo taj rezultat, što izlazi: *malo radosti i puno žalosti*. Pa tako ima Sofokle sa svojega stanovišta, gdje kao poganin *apstrahira od religije*, pravo kada kaže: »Najbolje bi bilo za čovjeka, kad se ne bi ni rodio, no kad se je već rodio, najbolje je, da što brže opet ostavi ovaj svijet«. Toliko stoji, i bez pretjerivanja Tolstojeva.

2. PESIMIZAM.

A što slijedi iz toga? To je sad pitanje, koje nas najviše zanima. A što treba odgovoriti na ovo pitanje? Neki, kao nesretni Kranjčević, kažu, da uopće nema odgovora na to pitanje? Za svojega »Zadnjega Adama« kaže Kranjčević:

»Na tvrdi led mu mrtva glava pada.

Ko pitanje, što odgovora nema«.

Drugi, također, moderni pogani, kažu: Ima odgovora! Tako Schopenhauer i Hartmann, filozofi pesimizama, pa s njima čitavo jato pjesnika pesimizma i »svjetske boli«, počevši od Rusa Puškina pa do Engleza Lorda Byrona i Nijemca Lenaua, kažu: Iz nevolje na ovome svijetu slijedi, da je opstanak svijeta velika nesreća, jedan absurd, dapače »beskrajna pogriješka«, kako govori Hartmann u svojoj »filozofiji nesvjesnoga«. Stoga — kažu oni — treba željeti, da ne bude svijeta, da se — kako piše Hartmann — svijet povratit u Nirvanu, a ta indijska budistička riječ znači *uništenje*. Jer beskrajna pogriješka (što svijet opstoji) mogla bi se popraviti jedino uništenjem svijeta. Tako hoće da nas uči pesimizam.

3. ZDRAVI OPTIMIZAM.

Jeli dakle to istina, što kažu ti mudraci, da je opstanak svijeta nesreća, da bi puno bolje bilo, da nema svijeta, da nema roda ljudskoga?

Iz neistine slijedi neistina, i kad je kriv pretpostavak, onda je kriv i zaključak. Pesimizam — i filozofski i onaj pjesnički — krivo pretpostavlja, da ima čovjek svoj zadnji cilj *već na ovom svijetu*, da živi radi ovih par godina svojega jadnoga zemaljskoga života. E dakako, kad bi to bila istina, onda bi i to bila istina, da je opstanak svijeta i roda ljudskoga nesreća. Onda bi svaka životinja bila sretnija od čovjeka, jer životinja ima, što želi, a čovjek nema, pa ne bi mogao nikada ni imati. Onda bi i Homer imao pravo, kada kaže: čovjek je najjadnije od svih bića. No kad stari Homer tako govori, koji nije imao svijetla kršćanske objave, onda može mu se to još donekle oprostiti. Ali modernim poganima, koji imaju svijetlo kršćanstva, i hotimice zatvaraju oči, da ga ne vide, ne može se oprostiti.

O njima vrijedi riječ Isusova: »Voljeli su tminu, nego svjetlo, jer im bijahu djela opaka« (Iv. 3, 19).

Nego li oni, kojima ne svijetli svijenilo kršćanske objave, mogu lako uvidjeti, da čovjek ima sasvim drugi cilj, nego ovaj kukavni sadašnji život. Pa to su i jasno uvidjeli oni plemenitiji među filozofima prije Krista, kao Sokrat, Platon, Aristotel, Ciceron, koji su mnogo govorili i pisali o besmrtnosti duše. Bilo bi korisno za bezvjerce našega vremena, kad bi čitali neke govore staroga Sokrata, koji su prave povijesti za ljude te vrste, gdje im kaže taj filozof, kako treba da se poprave i pripreve na smrt, inače će im duša zlo proći kod suda Božjega, pa ih čeka strašna kazna u drugom životu. Tako piše Platon, da je Sokrat jednom zgodom rekao: »Na to treba misliti, ljudi, da se brinemo za neumrlu dušu svoju, ne samo za vrijeme ovoga života nego za uvijek. Užasna je pogibelj, zanemariti dušu svoju. Jest, kad bi se smrću sve svršilo, onda bi to bila sreća za zle ljude, što bi se umirući oslobodili i opake duše svoje. Ali duša je neumrla, pa stoga nema za nevaljanice drugoga spasa, nego da se poprave i opamete«. (Fedon 107). Zdrav razum i savjesno razmišljanje vodilo je objave Božje do te za čudo jasne i ispravne poznaie. Oni su valjda imali i ostatak izvorne tradicije roda ljudskoga.

Ali nijesu samo oni dubokoumni filozofi jasno uvidjeli, da mora biti trajni život onkraj groba, nego pače svi narodi, ako i nijesu razumjeli filozofskih razloga za tu istinu. Za ovu historijsku činjenicu svjedoči nam već Ciceron, koji piše: »Naše uvjerenje o besmrtnosti duše slaže se sa uvjerenjem svih naroda«. (Tuscul. I, l. 16). A o filozofskoj vrijednosti ovoga svjedočanstva svih narod govori Ciceron u istoj knjizi (Tusc. I, 15, 35) vrlo mudro ovako: »Kad se svi narodi u svim zemljama slažu u tom, da smrt nije svršetak svega, onda je to glas same naravi, pa stoga moramo i mi tako suditi«.

I ne samo za sve narode staroga svijeta vrijedi, što Ciceron kaže, da se slažu u tom: Smrt nije svršetak svega, nego i svi narodi novijih vremena o tom su uvjereni. To su dokazali mnogi istražitelji kulturne povijesti i etnografije, među inim Knabenhauer u svom glasovitom djelu: »Svjedočanstvo roda ljudskoga za besmrtnost duše«. Onaj razmjerno posve neznatni broj jadnih bezvjeraca ima proti sebi općenito uvjerenje svih naroda i svih vremena. Neki su krivo tvrdili, da budisti ne vjeruju besmrtnost duše. I istražitelji se budističke književnosti ne slažu u tumačenju riječi »nirvana«¹⁾. Što uči

¹⁾ Hartmann upotrebljuje riječ »nirvana« u smislu starijega tumačenja. Noviji istražitelji budizma, kao Hardy i Finklenburg, kažu, da Nirvana ne može značiti uništenje, jer se po budizmu može nirvana postići već za vrijeme života. Kažu, da budistička terminologija ima za uništenje riječ »parinirvana«. No drugi opet kažu, da »parinirvana« znači vječno blaženstvo, koje je nagrada za uništenje svih naravnih težnja.

stara budistička literatura o besmrtnosti duše? Istina je, da među učenim budistima neki poriču besmrtnost duše: ali nije istina, da je *narod* poriče, mi pak govorimo o uvjerenju svih naroda, a ne nekih pojedinaca. Svuda ima među oholom »inteligencijom« ljudi, koji bi voljeli, da uginu poput životinje, nego da im poslije smrti besmrtne duša mora stupiti pred lice Boga — suca. No svako lako vidi, da to nije dokaz protiv onoga, što kazasmo o uvjerenju svih naroda, da je duša neumrla.

Dakle svi narodi znaju, da će poslije smrti biti drugi život, jer duša ne umire. To je jedna od onih istina, za koje kaže mudri Ciceron, da nas ih uči sama narav, a ta nas ne vara. Stoga ne treba da čovjek bude filozof, da razumije tu istinu. Treba samo imati zdrav razum i nepokvareno srce. Jer za besmrtnost duše vrijedi isto, što i za egzistenciju Boga: nitko ne poriče, da ima Bog, osim onoga koji želi, da ne bude Boga, jer se boji suda Božjega. Isto tako nitko ne kaže, da je duša besmrtna, osim onoga tko želi, da duša ne živi poslije smrti, jer znade, da taj život za njega ne može biti dobar, kad je prije smrti živio zlo.

Nego ovom istinom: duša je neumrla, i kada tijelo umre, čeka nas ili nagrada ili kazna — nije još riješeno zadnje pitanje o cilju čovjeka. Evo, cijeli rod ljudski ima jedno žalosno iskustvo. Čovjek uvjeda, da je pozvan na sretniji život onkraj groba, ali — *ne zna naći puta tamo!* O tom govori već stari Platon za čudo dubokoumno na raznim mjestima; on stavlja tu istinu, koja ga se očevidno silno dojmila, svome velikome učitelju Sokratu u usta. Kaže naime: *Mi ljudi, sebi prepušteni, ne ćemo naći pravoga puta do cilja, nego Bog sam mora doći te nas poučiti, inače ne ćemo znati kreposno živjeti, da postignemo konačni cilj.* Tako govori u Apologiji Sokratovoj, u Fedonu, u Alkibiadu, u knjizi o državi i još u nekim drugim dijalozima. Katkada govori Platon uistinu kao pravi prorok. Bez sumnje su ti plemeniti veleumi iz škole Sokratove od providnosti Božje bili određeni, da donekle pripreve poganske narode na dolazak Spasiteljev. Tako sudi već Klement Aleksandrijski u drugom vijeku poslije Krista.

Tako jest bez Božanskoga Spasitelja rod ljudski ne bi lako našao put do vječnoga cilja svojega, nego bi moralno sve dublje padao i napokon propao kao — »massa damnata« (kako veli sv. Augustin). I doista su poganski narodi za vrijeme, kad je Isus došao, već tako duboko bili pali, da je Sahst priznao: »Mi smo došli do toga, da su nam naše opačine isto tako nesnosne kao njihovo liječenje«. Samo je Božanski liječnik mogao izliječiti toga velikoga bolesnika, kojemu je već bilo odzvonilo. I hvala Bogu, došao je taj Božanski liječnik te izliječio rod ljudski, sve naime, koji se dadoše liječiti. Tkogod sada traži lijek i spas duši svojoj u Spasitelja, naći će ga. I tako će

biti sretan usred nesreće ovoga svijeta, koja je posljedica grijeha. Ne treba dakle željeti uništenje ovoga svijeta, kako to pesimisti svjetuju.

Pa tako nas vodi prava i zdrava filozofija, pa i povijest roda ljudskoga, do istoga zaključka kao i kršćanska vjera: Ne treba očajati, ma kako taman i bijedan bio zemaljski život, ma koliko bila fizička i moralna nevolja roda ljudskoga. Jer došao je onaj veliki liječnik, za kojim je Platon čeznuo, o kojem su jasno govorili proroci israelskoga naroda; došao je Božanski Spasitelj svijeta. On je primio na se sve naše bolesti, »infirmities nostras ipse portavit«, te je učinio, da baš ljudska nevolja bude spasonosna čovječanstvu, učinio je, da je križni put, kojim je on sam išao, postao za patrike put do vječnoga sretnoga života. Dapače prijatelji Boga nalaze na križnom putu mir srca i duševnu utjehu, koju oni ne bi dali ni za sve slasti ovoga svijeta.

I tako je u kršćanstvu krasno i divno na doista božanski način riješena ona tamna zagonetka ljudske boli i nevolje. Izvan kršćanstva ostaje ta zagonetka neriješena, pa zato razumijemo, zašto izvan kršćanstva, kod one zahutale inteligencije, koja je imala kršćansku objavu te ju oholo bacila — crni *pesimizam* svoje žalosno slavlje slavi.

Jest: ili kršćanstvo ili zdvojni pesimizam. Za čovjeka, koji logično misli, nema treće.

Osnovna načela o odnosu među muškarcem i ženom.

I. KAKO JE ZBILJSKI SA ŽENOM U LJUDSKOM RODU?

Jedno od najžalosnijih poglavlja u povijesnici ljudskog roda je poglavlje o stanju žene, t. j. kako se malo cijenila, prezirala i obeščasćivala¹⁾. Kod nekulturnih naroda prevladuje mnogoženstvo. A to znači, da ne drže ženu jednakopravnom muškarcu, da ona ne vrijedi toliko, koliko vrijedi muškarac. Pa je žena prema tome u tih naroda muževljeva ropkinja, kojom može muž po volji raspolagati, može je, kad hoće, protjerati: ima vrijednost samo kao sluškinja i prednost muževe pohote.

Kod starih civiliziranih naroda prije Krista bilo je redovito ženi mnogo bolje, ali i tu joj nije bilo, kako bi trebalo da bude. Jer i kod tih naroda nailazimo na mnogoženstvo, a gdje je bilo u običaju

¹⁾ Gledaj o toj stvari kod Rössler-a, Die Frauenfrage, 2. izd. st. 148-198.